Religiøse spor i en slægt -

Per-Olof Johansson (1999/2016)

Ôrkened kirke, Lönsboda.

Min bror Kurt E. Johansson optrådte ikke sjældent i de lokale aviser eller med artikler i Kristeligt Dagblad i egenskab af præst i Sandby, provst en periode, politiker en periode, opstillet af det radikale venstre. Efter hans død 1.9.15, faldt jeg blandt hans papirer over et interview, hvorefter han skulle have udtalt, at han ikke var religiøst opdraget. Hvis han virkelig har sagt det og ikke det modsatte, vil det virkelig undre mig. Jeg er af den diamentralt modsatte opfattelse om vor opvækst!
Jeg vil sige med bestemthed, at vi er vokset i en familie, hvor værdierne var religiøst funderet - men som den yngste i en søskendeflok på fem nød jeg godt af, at denne værdisætning ikke oplevedes som tvang - så vidt jeg forstår ikke et ukendt fænomen for de yngste.
Jeg har tit undret mig over den modsætning der er mellem min oplevelse af det religiøse miljø jeg voksede op i og så omverdens syn på selvsamme. De to syn kunne kun sporadisk bringes til at dække hinanden. Omverdens syn er det som på udmærket vis kommer til udtryk i skikkelsen "faster Anna" i TV-serien Matador. Og selv om vi i familien

virkelig havde en faste Anna, som repræsenterede ortodoksien, så stemmer billedet alligevel ikke.
Det stemmer meget godt på meningsplanet. Det, som er problemet set inde fra miljøet, er, at det ikke stemmer på det menneskelige plan. Indvendingerne mod faster Anna gik nemlig ikke på religionen, blev hos mig så at sige ikke blandet sammen med religionen. Hendes måde at blande sig i lillebrorens og hans kones liv på gav jeg ikke religionen skyld for - det var et personligt ansvar.
Selvfølgelig var der de sorte huller, hvor jeg giver religionen ansvaret, eller en eller anden misforståelse af religionen. Når farbror August med sin svenske realeksamen trods ønske derom ikke fik lov til at studere videre - fordi det ikke var godt at læse på den måde. Eller da hans søn fik en forkvaklet barndom, fordi han ikke måtte bo sammen med faderen og hans nye kone - fordi hun var fraskilt og de blev gift hos sognefogden. Men som i det sidste tilfælde er der altid betydelig tvivl om bevisets stilling -.

Set i et længere perspektiv bagud i familien var vi vidende om, at religionen havde spillet en stor rolle. Særlig markant var erindringen om vor oldefar Johan Persson (farfars far), født i Virestad 1833, siden boende på den anden side af Smålandsgrænsen i Örkened, med sæsonarbejde i Danmark som kurvemager: København, Roskilde, Kvistgård, Lillerød. Hvad der blev sagt om ham var, at han var "läsare", hvilket jeg forstod som noget endnu mere inderligt end den danske Indre Mission, som man vist nok kan sige vi tilhørte eller plejede omgang med - det var miljøet. Faster Anna fortalte mig hvor spartansk en livsførelse de havde og hun anså den, forstod jeg, for direkte sundhedsfarlig og aldeles ikke efterstræbelsesværdig.

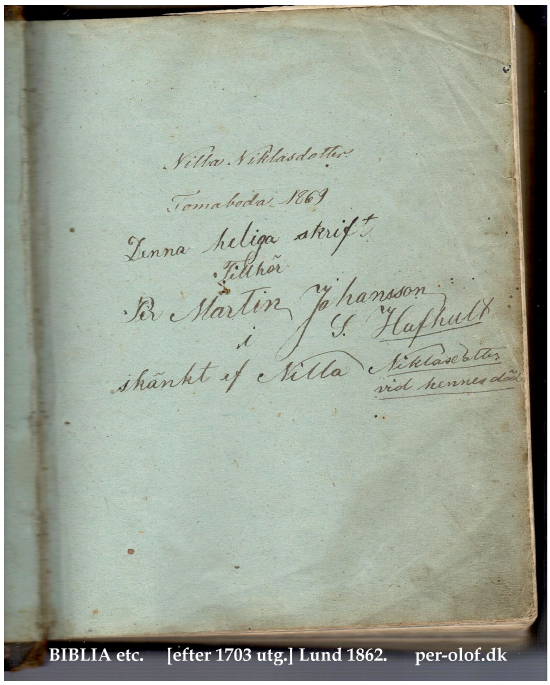

Men jeg forbinder ham alligevel med livsglæde. Faste Sigrid elskede at fortælle historien om, hvordan hendes farfar, når han var på besøg i hen-

des barndomshjem, hver morgen stod op med salmesang på læben. Og hendes kusine Elisabeth fortalte, hvordan hun havde oplevet, han skulle komme på besøg hos noget familie oppe i Virestad, hvor hun selv var på besøg. Langvejs fra havde de hørt ham komme syngende, glad snakkende med sig selv.
Hvad var "læser" for en størrelse? Det var i hvert fald ikke noget organiseret, men en betegnelse som omgivelserne tildelte nogle, som når man i Danmark siger "de hellige". Som jeg lærte ordet lød det meget gammelt - det var jo på göinska, et sprog, hvor anerne fra oldtiden titter frem i nutiden. I Wulfilas oversættelse til gotisk af Nye Testamente fra o. 375 har jeg fundet ordet "laisareis" og der er det de skriftkloge! Nu ved jeg ikke, hvordan ordet er udmøntet på svensk - men man kan da tro, det er hentet dybt nede, i det man engang turde kalde "folkesjælen". Når vi siger "de hellige" på dansk, er der en snert ironi for ikke at sige hån i ordet. Det har jeg aldrig før tænkt, nok også ligger i at kalde disse folkelige læsere af biblen "laisara".

Johan Persson barnebarn Emilie Therkildsen har skrevet nogle erindringsstumper, og dermed også nogle som omfatter hans og oldemors tro:
"Far fortalte en gang os børn, det var en præst som var kommet oppe nord fra, der havde lært de "fattige" bønder flette kurve - meget mulig har han i fængslet undervist i kurvefletning. Min farfar og farmor var begge fra store hjem - lærte først efter deres giftermål dette arbejde. Både farfar og farmor var meget religiøst grebet af Svenska Fosterlands Stiftelsen - gav langt over evne - både helbred og midler - solgte til opkøberne alle deres gamle smukke arvesager- både i metal og tekstil - utallige er de gode berettelser vi har hørt om farmor og farfar. Farmor døde af en hjerneblødning - faldt om i farfars arme og var død. Knap 60 år. "
Her kommer vi lidt nærmere til bestemmelsen af, hvilken afskygning af "læsere" de var - Evangeliska Fosterlands Stiftelsen. Såvidt jeg begriber sagen er det hvad der i Danmark svarer til Luthers Missionsforbund.

Docent ved Högskolan i Växjö, fil dr Lennart Johansson har skrevet en afhandling: *Gammealkyrklighet, nyevangelism og upplysning - en religiös og samhällelig paradox?* - som bringer mig lidt nærmere til en forståelse. Fra "det almene "läsare" bringer Emilie mig videre til Evangeliska Fosterlands Stiftelsen, og med Lennart Johanssons afhandling lærer jeg, at jeg ikke skal tage en sådan tilknytning for alt for absolut. Hans konklusion er nemlig, at der, set fra vores horisont, er en større lighed mellem de forskellige, fra statskirkens officielle holdninger afvigende, religiøse samfund, end man ellers har ment. Som jeg forstår ham, er det væsentlige resultat af bevægelserne, at den som tilsluttede sig dem, besluttede at vælge selv i stedet for den kollektive opslutning om sognets præst og kirke. Han skriver:
"Både de gammalkyrkliga och de nyevangeliska bekännara valde alltså de personer, som de ansåg som ligitima företrädare för religionsförkunnandet; naturligtvis ett oerhört radikalt beslut och ett strikt personligt ansvarstagande i en avgörande teologisk fråga. De

gammalkyrkliga valde präster inom kyrkan medan de nyevangeliska allt mer kom at utnyttja lekmän om förkunnare. Men, og det är det mest interessanta, tonar man ner det substantiella (vad man valde) återstår det kanske viktigaste, att man inom de båda fromhetsriktningarna med beslutsamhet själva valde sina legitima förkunnare av Guds ord."
Det er en forklaring som passer meget bedre med oplevelsen af religionens placering i min familie, som jeg ser den. Den stædigt individuelle søgning. Det gjorde da også engang stort indtryk på mig, da jeg i en af familiens gamle bibler fandt en lap papir, hvor der ikke stod andet end ordet "tänk" - med store bogstaver. Dette - at der ikke stod "tro"!
Man kan jo gemme de gamle bøger af mange årsager. Farfar har skrevet i denne bibel, at han har arvet den efter sin moster. Så er det jo et familieklenodie. Men det er også den, jeg er gået til, når jeg ville læse en af apokryferne. Dem har jeg ingen andre steder end i denne BIBLIA --Efter then uppå Konung Carl then Tolftes Befaling År 1703 utgångna edition å nyo uplagd. Lund 1862.
Det er Lennart Johanssons artikel som sætter mig i gang, for jeg synes at to bevarede breve fra Johan Persson, som er overleveret, måske kunne være en interessant dokumentation. og det ene trækker så resten med sig. En lille bid af et af brevene i min oversættelse, for at give en antydning: *" Nu mine kære, må jeg lade eder vide, at jeg har været her i Kvistgård hos Carl og Emma hele julehøjtiden, og vi har i fred og ro kunnet bruge guds ord sammen raske og friske. Må vor bøn være den, at ordet må blive ånd og liv, ellers bliver det os til fordømmelse. Hvilket gud nådeligt bevare os fra. Nu vil jeg i min usselhed og bøn ønske Eder et nyt nådeligt Herrens år for jeres sjæl, at I alle fremfor alt søger guds rige og hans retfærdighed. Så tilfalder der jer alt andet, hvad I behøver på rejsen gennem denne farlige verden, som er så fuld af fristelser til synd - og det værste onde er vor egen store synd, som bor i os. Gud give os nåde til at stride der imod til livets ende, så kan sørgedagene snart være forbi."*

En del af de gamle bøger har jeg taget til mig. Jeg kan jo ikke vide helt konkret, hvem som har læst i dem! Dog en af dem, som Emilie bad min bror Arne give videre til mig: Doct. MARTINI LUTHERI Förklaring öfwer Epistelen til de GALATER, Utdragen af hans större Werk og Utgifwen af B.Linderne. Öfwersätting från Tyskan. Stockholm 1854 siger selv noget derom. Den har nemlig tilhørt Peter Persson, Sjöaryd og M. Kastell - i forening, hvis jeg ellers forstår det rigtigt. *" Hvem som lever längst her i Fremlingsskapet ska Boken tilhöra."* Peter er oldefar Johans bror. Bogen er fra hans datter Johannna, Stenbrohult gået videre til Emilie og nu via Arne til mig. Jeg er åbenbart udpeget til at bære bogen videre! Der er kun eet bogmærke. Vi kan ikke vide, hvor meget det har vandret. Jeg er fræk nok til at tro, at det ikke har været flyttet. Det står ved afsnittet: Hwad skall då lagen?, som knytter sig til kap 3 vers 19, et ganske svært sted at læse udenfor sammenhængen. Men Luthers kommentar dertil er et mesterstykke: Først drages en konsekvens af skriftstedet - i næste paragraf forklares hvorfor det netop ikke skal forstås på den måde- skønt fornuften må mene det! Hvis man ikke kan retfærdiggøre sig, ved at følge loven - hvad skal man da med loven? *" Så är nu*

detta uti en summa lagens andeligen och rätta werk, som han äntligen uträtter, nemligen, att han icke gör folket bättre eller frommare, utan fast mer wärre, det är, att han uppenbararar och gifwer dem tillkänna synderna, på det de genom sådan syndernas kännedom må warda förödmjukade, förskräckte och nedslagne, och således längta efter nåden och den wälsignade säden. Detta är summan af det skäl, som den heliga Paulus tager af det ordet, Medlare."

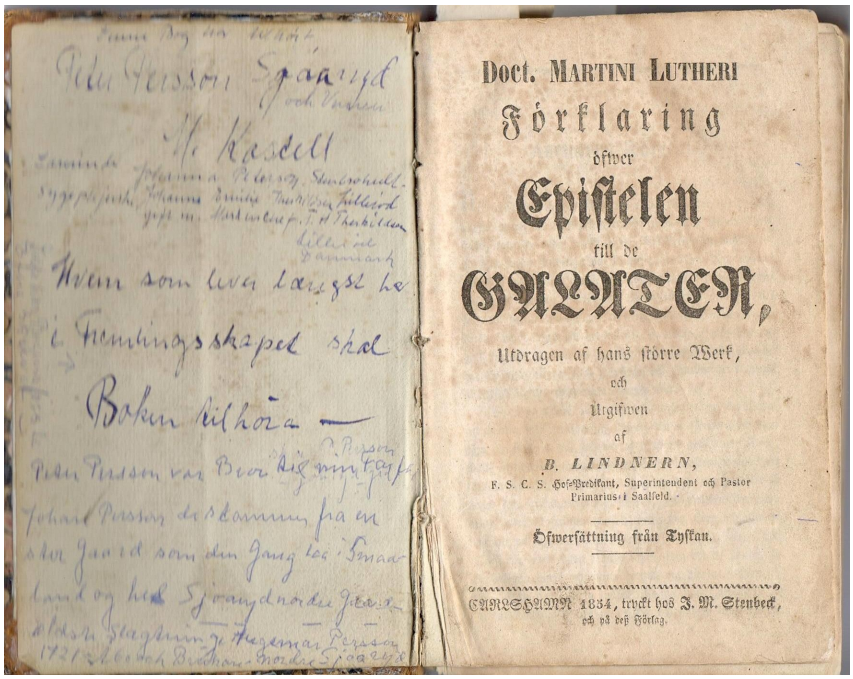

Doct. MARTINI LUTHERI
Förklaring
öfwer
Epistelen
till de
GALATER,
Utdragen af hans större Werk,
och
Utgifwen
af
B. LINDNERN,
F. S. C. S. Hofs-Predikant, Superintendent och Pastor Primarius i Saalfeld.
Öfwersättning från Tyskan.
STOCKHOLM 1854, tryckt hos J. M. Stenbeck, och på dess förlag.

Doct. MARTINI LUTHERI Förklaring öfwer Epistelen til de GALATER, Utdragen af hans större Werk og Utgifwen af B.Linderne. Öfwersätting från Tyskan. Stockholm 1854

Et ganske tilfældigt sted, kan man sige, men hvis man sammenholder med de to nævnte breve, som er bevaret fra Johan Perssons hånd, kan man se, hvor inspirationen kommer fra..

Af andre bøger jeg har gemt må nævnes 'Betraktelser för hvar dag i året, samlade ur C.O. Rosenii skrifter', Stockholm 1915. Udgivet, ser jeg først i denne forbindelse, af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen Förlags-Expedition. Rosenius var bevægelsens hovedskikkelse og et af kernepunkterne var netop hvordan man skulle se på gerningerne. Michael Neiiendam siger om Rosenius: "*Således er Guds Naade fremstillet som det ubetingede. Al gerningsretfærdighed - ogsaa alt, hvad der kunne synes at være det - er bandlyst*."
Årsagen til bevægelsens opkomst - den var blot en blandt flere - er meget godt karakteriseret af Ernst Newman, helt i overensstemmelse med Lennart Johanssons konklusion (s. 89 f)
"Medan kyrkan, som under sekler givit folket en etisk fostran av omätligt värde, dock med sitt legaliserade ämbetmannavälde representerade ett andtligt tvångssystem, som hörde en svunnen tid till, kom Rosenius med eller mot sin vilja att stå som en den nya tidens man,

bärare av den fria associationsprincipen och i hemligt samförstånd med den individualistiska frihetslängtan, som alt mäktigare började röra sig inom lekmannavärlden." og senere (s.122)
"På sina håll var man rent av benägen att med en viss bildningsaristokratisk överlägsenhet avfärda hela den andliga folkrörelsen som ett utslag av den okultiverade massans 'svärmeri'. För väckelsesfolket återigen, vars hela värld rörde sig kring den med primitiv omedelbarhet uppfattade frågan om personlig synd och skuld, fanns det ingen som helst lockelse i den sublimt förtunnade religion, vars evangelium var klassisk harmoni och måttfulhet. Både kulturelt och rent religiöst var klyftan mellan väckelsesfolket och en stor del av prästeskabet så bred och djup, att förtroende och samförstånd äventyrades."

Andre bøger: Fra 1928 og på dansk er C.O.Rosenius: Skrifter i udvalg. Den er altså længe efter Johan Perssons død gået ind i familien - navnet har levet, må man tro. Af de gamle er der Johan Philip Fresenii: Nattwardsbok, från tyskan översat av S. Cavallin. Stockholm 1887 i serien udgivet af samfundet "Pro Fide et Chistianismo". I denne har en Karl med ulæseligt efternavn - det kan både være Jonsson, Jönsson eller Johansson - skrevet sit navn samt bønnen "Gud som hafvar barnen kär". Det mærkelige er, at Karl står med K og ikke C. Men Söder Hafhult er klart læselig, og der kommer vor familie fra, så nogen i familien må det jo være. Her boede farfars far Johan Persson, men også farmors far Jöns Persson. Og faktisk havde vor farmor en bror, som hed Carl, der døde som 19 årig i 1892. Til bogens indhold knytter sig på den måde et memento mori. Jeg har ikke hørt om det, men må tænke tanken når jeg læser navnet.[1]

I samme serie findes Johan Arndts Paradislustård, samme oversætter, Stockholm 1895. Den har fra et loppemarked i Randers engang. Den er givet til Carl Oscar Svensson født 15. april 1890. "Minne av konfirmationsdagen 13. Maj 1905 från gudmodern." Det virkede dengang så mærkeligt at finde en bog af Arndt på svensk i Jylland - det

---

[1] Johan Philip Fresenius døde 1761 som dr. theol og præst i Frankfurt a. M. Hans bog udkom første gang i 1746 og i 1780 på dansk hvor den hedder *Skrifte og Kommunionbog* og fandt stor udbredelse også hos den "almindelige mand." I betragtning af at han vandt gehør i vækkelserne er det værd at bemærke, at han trådte offentligt op imod Herrnhutismen, som han fandt
" *var begyndt at udarte til et sygeligt Føleri*." (Fr. Nygaard).
Som et eksempel på hvor gammelmodig teksten har været også i slutningen af 1800-tallet møder man f.eks. dette afsnit om den ængstelighed, som kan gøre det svært at få det rette udbytte af nadveren. Det påkalder i særdeleshed min interesse, da jeg har udgivet en bog om Bonde-Practica (1976) og her ser dens opfattelse lyslevende:
Treje slaget af ängslighet härrör förnämligast af en kroppsbeskaffenhet som befordrar svårmod. Dettta kan man lätteligen inse när man gifwer akt på sådana menniskors natur. Deras blod är swart, segt och tjockt. De känna temlig lättnad när de låta sig åderlåta; men när de länge underlåta det, blir deras ängslan större. Är himmelen klar och wädret wackert, så befinna de sig något bättre, men är luften tjock och mörk eller orolig, så blir det sämre.
Her hjælper ikke kun åndelige midler! *Frågar man nu en skicklig läkare, så kan han forordna tjenliga läkemedle till helsans förbättring.*

måtte jo være fra en indvandrer som min egen mor, som til sin konfirmation fik Arndts "Sanna Kristendom". Den har jeg ikke. Der stod noget i samme retning til Mamma fra hendes far. Tit har jeg kigget på de få linier, det eneste på skrift fra ham, som jeg har set.
Jeg kan virkelig tvivle på, om Mamma nogensinde havde læst i den bog, men jeg ved det ikke. Jeg mindes hvordan Pappa var lidt tvivlende overfor at skulle købe en bibel til mig til konfirmationen - om jeg virkelig ville have den - og om jeg nogensinde ville læse i den. Sikkert et spørgsmål, der byggede på en vis erfaring. Selvfølgelig ville jeg have en bibel, selvfølgelig ville jeg læse i den.

Men Johan Arndt var, omend måske ulæst en vigtig signalfigur. Fra familien har jeg Johann Arndts Andliga Skattkammare fra 1904 - den ser ret læst ud. Særlig er bønnerne for hver dag i ugen mærket af brug, sværtet af en arbejdsnæve. Hvem var da denne Arndt? Når jeg tog Paradislustgård til mig var det også fordi den var forsynet med en indledning om Arndts liv. Jeg kendte jo bare den "Sanna Kristendom" som en utilgængelig bog i reolen derhjemme, havde knapt nogen ide om hvem han var, hvornår han levede og hvad han stod for. Tysk præst, 1555-1621 hvis bøger blev givet til konfirmanderne som aktualiteter endog midt i 1.verdenskrig. Newman siger at Arndt sammen med andre gammelpietiske forfattere fik en enorm spredning blandt vækkelsesfolk i slutningen af århundredet.[☝☝]

Hvordan førtes tråden videre? Ikke let at svare på, selvom man selv er en del af svaret!. Mamma var i hvert fald friere i sit syn end Pappa, så meget tør vel siges. Men det falder mig ind, at det måske siger noget, at to af Pappas litterære helte var Gustav Fröding og Vilhelm Moberg. Især var Mobergs 1. bind i udvandrersagan til debat, såvidt jeg husker på grund af en scene med sodomi. Bogen gik på omgang på kurvefabrikken, og Pappa holdt på, at det var jo sandt, og så måtte det skrives. Så selvom han set udefra måske tilhørte de missionske, så var det altså med en vis rummelighed, med egen dømmekraft i højsædet.

[☝] Det kan måske være opmærksomhed værd at pege på de problemerne der kunne være med at opfatte Arndt som god lutheran. Den danske præst og kirkehistoirker Frederik Nygaard viderebringer i sin bog om den fynske vækkelse følgende opfattelse:
- J. Arndts "sande Kristendom" havde fra Trediveaarskringens Trængelsaar og i den følgende Tider blandt mange fromme Kristne hævdet sig en Plads som den kæreste Opbyggelsesbog ved Siden af Bibelen.
Og dog kan det ikke nægtes, hvad der er bleven sagt, at denne Bog trods alle dens Fortrin, der sluttelig samler sig deri, at den advarer imod en død Tro og opildner Hjerterne til en levende Tro, ogsaa lider af Ensidighed og passer nærmest kun for udviklede Kristne, der allerede ere rodfæstede i den sande Tro. Thi i en forædlet mystisk Aand fremhæves i denne Andagtsbog det retfærdige Levned saa strækt og udelukkende, at Retfærdiggørelsen af Troen træder helt i Skygge, og "Kristus for os" forsvinder omtrent ganske for "Kristus i os". -
Altså end ikke i en historisk redegørelse turde man undladeen lille advarsel mod Arndt!

I Pappas tegnebog fandt vi (1984) dette udklip fra Kristelig Dagblad med Vilhelm Mobergs: Råd til mine børn. Det var ikke råd han skiltede med, at han havde læst. Men han havde jo læst hele udvandrerserien. Udklippet var godt krøllet og havde nok ligget i tegnebogen i mange år. Da også interessant at den gamle ateist Vilhelm Moberg, havde et budskab, som blev bragt videre af Kristeligt dagblad – men sagen er jo, at det er tæt på gode kristelige dyder, som her bringes videre. Moberg skriver ikke noget om, at det knytter sig til den arv, han har med sig fra Algutsboda församling, hvad en anden da fistes til at tro. Han siger:
"Lev dit liv på eget ansvar. Giv ikke samfundet eller noget andet menneske skylden for det, der mislykkes for dig.
Frygt ikke modstand, thi modstand udvikler dine kræfter.
Stræb aldrig efter officielle udmærkelser eller berømmelse – eller priser fra den, der har magten. Husk altid på: Det er ikke andres agtelse, du har brug for, det er den egen selvagtelse, du ikke kan leve uden.
Stil dig altid på den enkelte medborgers side mod det kollektive, på menneskets side mod staten.
Vælg dit arbejde efter din inderste lyst og betragt det som livets største velsignelse.
Husk og glem det aldrig: Dit liv og hvert menneskes liv på jorden er et mål i sig selv."
Siden kom der en del sørgelige kapitler med religionen indblandet for Pappas vedkommende, som jeg ikke vil gå i gang med her. Jeg lod mig inspirere til dette af, at jeg syntes at få fat i ende til det mere almene bag træk af den familiære religiøsitet. Og jeg synes Kurts stædige arbejde med en personlig gengivelse af Johannes Evangeliet smukt førte tråden videre, og hans digte vel ikke mindre.

Jeg spørger så mig selv, hvor jeg selv står? Jeg kvier mig ved at definere det, men jeg har ikke meldt mig ud af folkekirken, og synes jeg bør kunne svare. I min danske rationalitet har der overlevet en understrøm, så jeg må spørge mig selv, om Gud er svensk? Hvis jeg skal prøve at drage denne grundholdning op i lyset, er æblet ikke faldet så langt fra stammen: Selvfølgelig er det ikke gerningen, der begrunder tilgivelsen, nåden -. Hvad man nu end skal forstå ved det. Således negativt tør jeg nok udtale mig. At sige, at nåden er en realitet virker mig en kende ublufærdigt.

∞

Lennart Johansson : Gammalkyrklighet, nyevangelism og upplysning - en religiös og samhällelig paradox? i Historisk Tidsskrift, Svenska Historiska Föreningen 1997. p.375

Michael Neiiendam: Frikirker og sekter. København 1939.

Frederik Nygaard: Kristenliv i Danmark (1741 - 1840). En gudelig Forsamlings Historie. Den fynske Opvækkelse. Kjøbenhavn 1897

Ernst Newman: Nordskånska Väckelsesrörelser under 1800-talet. Lund 1925.

Per-Olof Johansson: En tid med spånkurve. 2009.

Kurt E. Johansson: Digte – Udsyn fra Femø. 2016.